

Dr. sc. Žaklina Harašić, docentica
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

VISKOVIĆEVA TEORIJA TUMAČENJA U PRAVU*

UDK: 340.12 Visković, N.
Pregledni znanstveni rad
Primljeno: Listopad, 2010.

Nikola Visković jedan je od najeminentnijih pravnih teoretičara Hrvatske i bivše Jugoslavije. Najpoznatiji je po svojoj integralnoj teoriji prava, koja nastoji pravnu pojavu objasniti izučavajući njezine tri dimenzije – društvene odnose, vrijednosti i pravne norme. Značajan dio njegovog opusa predstavlja i bavljenje tumačenjem prava. Između tumačenja prava i integralne teorije postoji niz poveznica, a između ostalog i stav pravnog kulturalizma, kao smjera integralističke misli, da je predmet tumačenja svako pravno-relevantno ponašanje, a ne samo pravna norma, kao što smatra tradicionalno usmjerena normativistička misao. Kao glavne teze na kojima počiva Viskovićeva teorija tumačenja možemo navesti: osnovna funkcija tumačenja jest utvrđivanje više mogućih značenja jednog nejasnog i/ili višeznačnog pravnog akta i opredjeljenje za jedno – najpovoljnije značenje; pravne akte tumače svi pravni subjekti koji su intelektualno sposobni shvatiti, tj. rekonstruirati ili konstruirati značenja pravnih akata; pravo je proces međuljudskog komuniciranja, a tumačenje je jedna od završnih radnji u tom procesu; svaka pravna pojava tumači se pomoću više metoda; do najpogodnijeg značenja pravnih pojava dolazi se pomoću vrijednosno-teleološke metode, itd.

Ključne riječi: *tumačenje u pravu, argumentacija, jezik prava, integralna teorija prava*

I.

Tumačenje u pravu obično se određuje kao otkrivanje ili utvrđivanje značenja pravne norme. U nekim slučajevima pravna norma je posve ili uglavnom jasna, pa se do njenog značenja dolazi bez tumačenja ili s jednostavnijim tumačenjem (tzv. „laki slučajevi“), dok u nekim slučajevima pravna norma nije jasna, te utvrđivanje njenog značenja zahtijeva složenije tumačenje (tzv. „teški slučajevi“).¹

Moderne teorije o tumačenju počele su s školom egzegeze koja se, početkom 19. stoljeća, pod utjecajem velikih kodifikacija razvila u u Francuskoj, odnosno školom pojmovne jurisprudencije, kako se nazivala u Njemačkoj. Tadašnji pravници, držeći novo kodificirano pravo potpunim i pravednim, smatrali da se u njemu mogu jezičko-logičkim metodama naći rješenja za svaki spor, a zadatak

* Ovo je djelomično izmijenjeni tekst izlaganja s međunarodnog znanstvenog skupa “POJAM PRAVA: Viskovićevo integralno poimanje prava”, održanog u Rijeci, 27.- 28. studenog 2009.

¹ Vidi Ž. Harašić, *Problem razgraničenja „lakih slučajeva“ (easy cases) i „teških slučajeva“ (hard cases)*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu, 1/2006., str. 92. Vidi i infra, toč. II. odl. deveti i deseti.

suca su svodili na što iscrpniju primjenu u njima iskazane volje zakonodavca, i na čisto-mehaničko zaključivanje.² Takvo gledište na tumačenje, kao na ustanovljenje volje zakonodavca naziva se subjektivnim. Gledišta kojima je cilj utvrditi ono značenje pravne norme koje najbolje odgovara aktualnim društvenim prilikama u vrijeme primjene, obično se nazivaju objektivnim. Tu se obično ubrajaju: a) škola interesne jurisprudencije koja zastupa mišljenje da ne samo zakonodavac, već i sudac prilikom spora treba uzimati interese stranaka, i da je osnovna funkcija prava rješavanje sukoba interesa, b) vrijednosna jurisprudencija koja tvrdi da pravno rješavanje sukoba interesa ne znači uvijek ostvarivanje samo jednog interesa i potiskivanje drugog interesa, nego odmjeravanje i vrednovanje tih interesa, c) škola slobodnog prava koja naročito naglašava stvaralačku ulogu suca i daje mu mogućnost da popunjava pravne praznine, a sudska odluka temelji se na pravnom osjećaju.³ Ove teorije koje su dale važan doprinos koncepciji tumačenja, ipak su, svaka na svoj način, nepotpune.

II.

Mi se ovdje bavimo teorijom tumačenja Nikole Viskovića, zasigurno jednim od najjemenitnijih pravnih teoretičara u u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji, koja je sastavni dio njegovog najšireg teorijskog usmjerenja, koje nastoji dati odgovor na pitanje što je pravo – integralne teorije prava. Visković je svoju integralnu teoriju sistematski izložio u knjizi *Pojam prava*,⁴ polazeći ponajprije od uzora u latinskoameričkoj literaturi.⁵

Narav prava pokušavale su odrediti i prirodnopravne i pozitivnopravne teorije, a unutar ovih posljednjih dogmatske, normativističke i sociološke, vremenski nastale prije integralnih teorija, ali još uvijek egzistirajuće. Međutim te teorije prenaplašavaju samo jednu dimenziju na koje se može svesti pravna pojava. Jedne naglašavaju značaj pravnih normi - dogmatske i normativističke, druge značaj društvenih odnosa - sociološki pozitivisti, a treće vrijednosti - prirodnopravna učenja. Integralne teorije prava pak, osuđuju redukcionizam prava na pojedine dimenzije, te smatraju da se pravo može zadovoljavajuće objasniti polazeći od sva tri elementa – normi, vrijednosti i društvenih odnosa, ne prenaplašavajući pritom ni jednu dimenziju.

I Visković slijedi to osnovno stajalište suvremene integralne filozofije prava - zalaganje za cjelovito objašnjenje prava, te u svakoj pravnoj pojavi vidi spoj društvenih odnosa, vrijednosti i normi. Društveni odnosi, vrijednosti i norme su sastojci (elementi) prava, a ujedno i izvori prava: društveni odnosi su materijalni

² Npr. vidi M. Pavčnik, *Teorija prava: prispjev k razumevanju prava*, 3. proš. i dop. izdanje, GV Založba, Ljubljana, 2007., str. 662.

³ Ž. Harašić, *Domesti sistematskog tumačenja u pravu*, Zbornik radova pravnog fakulteta u Splitu, 2/2009, str. 326., 327.

⁴ N. Visković, *Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1976., II. izd., Logos, Split, 1981.

⁵ Tako kasnije Visković objavljuje knjigu o pravnoj filozofiji C. Cossija *Pravo kao kultura: egološka teorija prava Carlosa Cossija*; Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.

izvori prava, pravne vrijednosti su vrijednosni (ili etički) izvori prava, dok su pravne norme formalni izvori prava. Nisu svi društveni odnosi predmet iskustva pravnika, već samo oni koji dopuštaju mogućnost javne kontrole i fizičke prinudljivosti, te sadrže sukobe interesa koji ugrožavaju postojeće društvene sisteme.⁶ Za društvene sisteme najpresudniji sukobi nastaju u onim odnosima koji zadovoljavaju temeljne prirodne i društvene potrebe i interese čovjeka (biološki, ekonomske, politički).⁷ Takve odnose Visković naziva „prednormativnim pravnim odnosima“, jer su oni sadržaj pravnog iskustva još prije nego se normativno uredi i kao takvi su „materijalni izvori“ pravnih normi. Kako te odnose treba normirati, odnosno kako ocijeniti koja ponašanja narediti, koja ovlastiti, a koja zabraniti i sankcionirati? To je zadatak koji se sastoji u vrijednosnom kvalificiranju pojedinih mogućnosti ponašanja kao dobrih ili kao zlih, kao vrijednih ili bezvrijednih. Vrijednosna shvaćanja o tome kako društvene odnose normirati su shvaćanja vladajućih društvenih skupina i čine drugi sastojak prava, odnosno vrijednosne izvore prava.⁸ U tom smislu Visković ralikuje pravne vrijednosti koje su karakteristične za pravo (pravednost, zakonitost, pravna sigurnost, mir) i vrijednosti, koje osim u pravu djeluju i u moralnom i običajnom poretku (npr. život i zdravlje, sloboda, rad, obrazovanje, čast, ugled, itd.).⁹ Treći sastojak prava čine pravne norme. One su sredstvo prisilnog sređivanja konflikata u prednormativnim pravnim odnosima radi ostvarenja bitnih interesa i ciljeva vladajućih društvenih skupina. Te vrijednosti i ciljevi iskazani su pravnim normama kao prinudan sadržaj na taj način što se pravne radnje pravnih subjekata koje su povoljne za vladajuće skupine kvalificiraju normama kao obveze i ovlaštenja, a nepovoljne pravne radnje kao prekršaji, tj. kao neizvršenje obveze koje je pretpostavka za primjenu sankcije.¹⁰ Spajanjem ova tri sastojka dobijamo integralno poimanje prava kojim Visković definira pravo kao „sistem državnih i društvenih normi s kojima se prinudno usmjeravaju najvažniji i najkonfliktniji međuljudski odnosi radi ostvarenja mira, sigurnosti, pravednosti i drugih društveno dominantnih vrijednosti.“¹¹

Izlažući Viskovićevu teoriju tumačenja ukazat ćemo na neke glavne poveznice između njegove teorije tumačenja i integralne teorije, kao npr. Viskovićevo uvođenje stava pravnog kulturalizma u tumačenje prema kojem predmet tumačenja nije samo pravna norma, već pravno-relevantno ljudsko ponašanje; davanje istaknutog mjesta individualnom normiranju, polazeći od toga da niže norme nisu samo rezultat mehaničko-logičke primjene viših normi, nego i stvaralačka djelatnost u kojoj subjekti dostvaraju norme; Viskovićevo naglašavanje uloge slobode i ostalih pravnih vrijednosti, kako u integralnoj teoriji, tako i tumačenju, itd.

⁶ N. Visković, *Pojam prava* (1981.), cit. str. 83.

⁷ Ibid., str. 94.

⁸ Ibid., str. 107. i d.

⁹ Ibid., str. 134. i d.

¹⁰ Ibid., str. 162., 163.

¹¹ N. Visković, *Teorija države i prava*, Birotehnika CDO, Zagreb, 2001., str. 117.

Visković se tumačenjem prava bavi u sljedećim radovima: *Elementi semiotike prava*,¹² *O tumačenju pravnih akata*,¹³ *Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava* (1976., II. izd.: 1981.)¹⁴, *Osnove semiotike prava I*,¹⁵ *Zakon o udruženom radu na popravnom ispitu iz jezika*,¹⁶ *O jeziku prava*,¹⁷ *Tumačenje u pravu*,¹⁸ *Teze za teoriju tumačenja u pravu*,¹⁹ *Jezik prava*,²⁰ *O pravnom reguliranju upotrebe jezika*,²¹ *Država i pravo* (1995., II. izd.: 1997.)²², *Argumentacija i pravo*,²³ *Teorija države i prava* (2001., II. izd.: 2006.)²⁴, prijevod knjige Giovannija Tarella: *Argumentacija tumačenja i sheme obrazlaganja u pridavanju značenja normativnim tekstovima*.²⁵ Tu ubrajamo i članke posredno vezane uz teoriju interpretacije: *O normativnoj djelatnosti sudova*,²⁶ i *O izvorima prava*.²⁷

Već pri određenju tumačenja uopće vidljiv je Viskovićev kulturalistički i komunikacijski pristup. Visković ističe da se tumačenje ne odvija samo u pravu, odnosno da se ne tumače samo pravne pojave, već se tumače općenito društvene pojave (a kojih su i same pravne pojave vrsta). Međutim, on ističe nedovoljnost kauzalnog i funkcionalnog objašnjenja društvenih pojava koje ljudski život promatra kao niz uzročno-posljedičnih i funkcionalnih veza između ljudskih radnji i ljudskih radnji i prirode. Naglašava da se ljudski život može promatrati i kao kulturna pojava, a to znači „sa stanovišta njegovih specifičnih obilježja svijesti,

¹² N. Visković, *Elementi semiotike prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XVI/1979., str. 93.-108.

¹³ N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu (u spomen prof. Olegu Mandiću), 3-4/1981., str. 369.-390. Ta rasprava je objavljena i u knjizi *Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava*, Split, 1981., str. 287.-299.

¹⁴ N. Visković, *Pojam prava. Prilog integralnoj teoriji prava*, Pravni fakultet u Splitu, Logos, 1981.

¹⁵ N. Visković, *Osnove semiotike prava I*, Zbornik za teoriju prava II, SANU, Beograd, 1982., str. 91.-124.

¹⁶ N. Visković/D. Grubišić-Čago/Z. Vukićević, *Zakon o udruženom radu na popravnom ispitu iz jezika*, Naša zakonitost, 5/1987., str. 639.-642.

¹⁷ N. Visković, *O jeziku prava*, Pravni vjesnik (Osijek), 3-4/1987., str. 323.-331. i *O jeziku prava*, Pravnik (Ljubljana), 3-4/1988., str. 199.-214.

¹⁸ N. Visković, *Tumačenje u pravu*, Pravni život, 7-8/1988., str. 999.-1016. Ova rasprava je objavljena i u knjizi *Jezik prava*, Zagreb, 1989., str. 144.-167.

¹⁹ N. Visković, *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXVII/1989., str. 87.-91.

²⁰ N. Visković, *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb, 1989.

²¹ N. Visković, *O pravnom reguliranju upotrebe jezika*, Naše teme, 4/1989., str. 676.-679.

²² N. Visković, *Država i pravo*, Birotehnika CDO, Zagreb, 1995., II. izd. 1997.

²³ N. Visković, *Argumentacija i pravo*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1997.

²⁴ N. Visković, *Teorija države i prava*, Birotehnika CDO, Zagreb, 2001., II. izd. 2006.

²⁵ G. Tarello, *Argumentacija tumačenja i sheme obrazlaganja u pridavanju značenja normativnim tekstovima*, u: Zbornik za teoriju prava, knj. IV, SANU, Beograd, 1990., str. 239.-279. (prijevod s talijanskog – N. Visković i S. Sućin).

²⁶ N. Visković, *O normativnoj djelatnosti sudova*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 3/1965., str. 207.-233.

²⁷ N. Visković, *O izvorima prava*, Arhiv za pravne idruštvene nauke, 3-4/1974., str. 358.-384.

ciljeva i značenja koja traže spoznajni postupak razumijevanja.“²⁸ Iz toga slijedi da se društvene pojave pokazuju, između ostalog, „kao procesi komuniciranja ili razmjene informacija – procesi u kojemu ljudi upućuju jedni drugima poruke s namjerom da nešto pokažu, opišu, objasne, traže, upitaju, prenesu emocije, stvore faktična stanja itd.“²⁹ To znači da je središnji element komunikacije i svake kulturne pojave – poruka.³⁰

Kulturalistički pristup, kao integralistički smjer pravne misli prisutan je i pri objašnjenju *tumačenja u pravu*. Dok su prema tradicionalno normativno usmjerenom pravnoj misli (koja je svodila tumačenje na jezične i simboličke pojave) predmet tumačenja samo jezični i normativni pravni akti, odnosno pravne norme, prema Viskovićem i kulturalističkom shvaćanju „tumači se svaka pravna radnja (pravni akt), tj. svako pravno relevantno ljudsko ponašanje ukoliko ono predstavlja poruku“³¹ Tumače se materijalne i jezične pravne radnje, te pisani tekstovi koji su rezultat jezičnih pravnih radnji, kako normativnog tako i nenormativnog karaktera.³² Visković smatra da su *normativni akti, privilegirani* i vjerojatno najteži predmet pravnog tumačenja i to u dvostrukom pogledu: kao poruke o tome kako se treba ponašati u pravnim odnosima i kao prinudni okviri i sredstva za jedno specifično (dogmatsko) tumačenje drugih pravnih akata.³³

Budući da se društvene pojave mogu promatrati kao procesi komuniciranja,³⁴ a s obzirom da je jezik temeljni način komuniciranja, pogotovo u pravu, *ispitivanje prava kao procesa međuljudskog komuniciranja*, trebalo bi prvenstveno biti usmjerenio na spoznaju jezičnog izražavanja u pravu. Po Viskovićevom mišljenju komunikacijsko-jezično ispitivanje prava može postati jedan od alternativnih teorijskih i metodoloških okvira integralne teorije prava, jer i ovdje vrijedi načelo integralnosti spoznaje: ovo ispitivanje ne samo što priznaje valjanost drugih pristupa, nego se i ono samo postavlja kao proučavanje jezičnog izražavanja u pravnim odnosima, u pravnom vrednovanju i normativnoj pravnoj djelatnosti.³⁵

Prema Viskovićevom mišljenju, *osnovna funkcija tumačenja* jest utvrđivanje

²⁸ N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 370.

²⁹ Loc. cit.

³⁰ Poruka kao znak, odnosno skup znakova koje subjekti upotrebljavaju da bi drugim subjektima prenijeli neke sadržaje, ima dva dijela – materijalni supstrat ili osjetilni predmet i duhovni sadržaj ili značenje koje je vezano za taj supstrat. Budući da su poruke, odnosno znakovi nejasni i višeznačni, one stvaraju potrebu tumačenja. (N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 370.)

³¹ Ibid., str. 372.

³² Da se tumače i nejezične-materijalnopravne radnje Visković objašnjava na primjeru: nisu predmet tumačenja samo odredbe krivičnog zakona o ubojstvu, sudske presude o ubojstvu, iskazi sudionika u postupku, kao jezične radnje, nego još i sam čin lišavanja života kao materijalna radnja. (*Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit., str. 87., 88).

³³ N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 372. Međutim, ne tumače se sami normativni akti - već pravne odredbe. O tome vidi infra, odl. II.

³⁴ Tako Visković u članku *Elementi semiotike prava* (cit.) i knjizi *Jezik prava* (cit.) prikazuje (prvenstveno) proces pravne komunikacije, dok u članku *Osnove semiotike prava* (cit.) analizira društvenu komunikaciju.

³⁵ N. Visković, *Jezik prava*, cit., str. 19.

više mogućih značenja jednog nejasnog i/ili višeznačnog pravnog akta i opredjeljenje za jedno - najpovoljnije značenje.³⁶ Takvi nejasni i višeznačni slučajevi koji zahtijevaju tumačenje nazivaju se „teškim slučajevima“. Visković ističe da i ono što neki subjekti shvaćaju kao „lake slučajeve“ tj. kao pojave koje imaju nedvosmisleno značenje i koje stoga ne treba tumačiti, jesu predmeti rutinske samorazumljivosti samo u ustaljenim društvenim kontekstima u kojima se ovi subjekti nalaze i lako snalaze. Izvan tih društvenih kontekstata subjekti primat će takve pojave uvijek kao više ili manje nejasne i višeznačne, tj. kao „teže slučajeve“. To pak znači da je svaka pravna pojava, kao uostalom i svaka druga kulturna pojava, predmet tumačenja - barem jednog početnog tumačenja i opredjeljenje između više mogućih značenja.³⁷

U svakom slučaju složenije je tumačenje tzv. „teških slučajeva“, odnosno pravnih pojava ili poruka čiji su jezični elementi nejasni, tj. višeznačni ili neodređeni. „Višeznačni“ su oni izrazi koji imaju dva ili više značenja, ali je njihov značenjski doseg ipak precizno određen: npr. izraz „djeca“. „Neodređeni“ su oni pak izrazi kojima doseg nije određen, tj. imaju neograničeni broj mogućih značenja: npr. izraz „uzdržavanje“. Kod obje vrste izraza problem je u tome što primaoci pravnih poruka s takvim izrazima ne znaju na prvi pogled koje objekte oni označavaju – a samim time ne znaju točno što im poruka „kazuje“. ³⁸ Pravne poruke s nejasnim elementima su semantički nedovršene poruke ili značenjski otvorene poruke. ³⁹

Kao *glavne uzroke nejasnosti poruka* Visković vidi: 1) ambivalentnost i promjene u jezičnom kodu, 2) složenost i dinamičnost objekata na koje se poruke odnose, 3) neusklađenosti između pravnih normi (antinomije) i razbijenost normi na odredbe, 4) sukobi vrijednosno-idejnih kodova u povodu poruka, 5) utjecaj nejednakih situacija pošiljalaca i primalaca na poruku.⁴⁰ Višeznačnosti i neodređenosti elemenata pravnih poruka mogu biti početne ili naknadne. Početne postoje već u trenutku upućivanja poruke, a naknadne nastaju zbog promjena u društvenim i individualnim osnovama značenja nakon upućivanja poruke. Zbog toga pravna teorija većim dijelom prihvaća i proučava tzv. evolutivno“ i „objektivno“ tumačenje, priznajući primarnu ulogu društvenih i aktualnih situacija primalaca u pravnom poretku.⁴¹

Tko tumači? Pravne akte, kako kaže Visković, tumače „svi pravni subjekti koji su intelektualno sposobni i u mjeri koliko su sposobni da shvate, tj. rekonstruiraju ili konstruiraju značenje pravnih akata u pravnom procesu.“⁴² Razlikuje, s obzirom

³⁶ N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 373.

³⁷ N. Visković, *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit., str. 88.

³⁸ N. Visković, *Tumačenje u pravu*, cit., str. 1002.

³⁹ Loc. cit.

⁴⁰ N. Visković, *Tumačenje u pravu*, cit., str. 1003. Vidi i: N. Visković, *Teorija prava i države* (2001.) cit., str. 243., 244.

⁴¹ loc. cit.

⁴² N. Visković, *O Tumačenju pravnih akata*, cit., str. 373.

na njihov pravni status i osobine njihova tumačenja, tri vrste takvih subjekata: 1. građane, 2. stručne pravne operatore, a među njima one koji imaju pravnu vlast i one koji nemaju pravnu vlast, 3. pravne znanstvenike. Samo tumačenje stručnih subjekata koji imaju pravnu vlast ima obvezujuću snagu. Te oblike pravnog tumačenja naziva: privatnim, stručnim, službenim i znanstvenim. Ponekad se ukazuje i potreba za autentičnim tumačenjem u kojem autor tumači vlastiti pravni akt.⁴³

Osnovni razlog zbog kojeg se tumači jest da *se otklone nejasnoće u pravnim porukama*. Kako Visković ističe, taj cilj ima dva osnovna motiva i ishoda. Prvo, postoji opće-teorijsko tumačenje, kojim se u spoznajne svrhe istražuju sva ili barem najvažnija moguća značenja pravnih poruka; drugo, postoji konkretno-kazuističko tumačenje, kojim se istražuju značenja poruka radi njihove primjene i radi donošenja odluke u nekom spornom slučaju.⁴⁴ Kazuističko tumačenje je način razumijevanja poruka u pravnoj praksi, gdje je ono operativna osnova za sudsko, upravno, poslovno, ali u širem smislu i općenormativno odlučivanje. Tumači u ovom slučaju jesu pravni operatori: suci, odvjetnici, pravni savjetnici, upravni službenici, građani.⁴⁵

Prema Viskoviću, svako tumačenje pravnih pojava, mora polaziti od nekih značenjskih osnova ili izvora koje tumači zatiču oko sebe i u sebi, a iz kojih oni crpe i selekcioniraju značenja koja će pridati, odnosno neće pridati datim pojavama.⁴⁶ *Tri su vrste izvora značenja* od kojih polazi svako tumačenje pravnih poruka: društveni kodovi, priroda objekta i situacije pošiljalaca i primalaca. Zavisno od izvora od kojeg se polazi, pojedine faze toka tumačenja možemo nazvati: kodno tumačenje (dekodiranje), objektno tumačenje i situacijsko ili subjektno tumačenje.⁴⁷

Prvi izvor značenja pravnih poruka jesu društveni *kodovi ili važeći sistemi značenja* od kojih pošiljaoci nužno polaze. Naime, u komunikacijskom oblikovanju svojih interesa i namjera pošiljaoci mogu upotrijebiti pravila jezika koja su važeća u datom društvu (jezični kod), pravila logičkog mišljenja (logički kod), pravila morala, običaja, politike, ekonomije itd., koja djeluju i međusobno se natječu u datom društvu (razni vrijednosno-idejni kodovi), te najzad i sve opće pravne norme koje čine pravni sistem, uključujući pravila pravničkog jezika (normativnopravni

⁴³ Loc.cit. O subjektima i tipovima tumačenja vidi i N. Visković, *Teorija prava i države* (1981.), cit., str. 244.-246.

⁴⁴ N. Visković, *Tumačenje u pravu*, cit., str. 1004.

⁴⁵ Loc. cit. Sličan je kriterij za vrste tumačenja i s obzirom na upotrebu. Tumačenje može imati više različitih upotreba, od kojih autor ističe tri: teorijsku upotrebu – kao znanstvena spoznaja značenja koja se u praksi pridaje pravnim aktima; vrijednosnu upotrebu ako služi političko-pravnom ili moralnom ocjenjivanju značenja pravnih akata, te praktično-pravnu upotrebu – kada služi razumijevanju značenja pravnih akata radi njihove primjene ili stvaranja novih akata. Te tri vrste tumačenja naziva: teorijskim, vrijednosnim i operativnim (N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 373.).

⁴⁶ N. Visković, *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit., str. 88.

⁴⁷ N. Visković, *Tumačenje u pravu*, cit., str. 1005. Vidi i: N. Visković, *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit. str. 88., 89.

kod).⁴⁸

Primaoci pravnih poruka mogu ove razumjeti samo ako se obrate istim kodovima: oni moraju dekodirati što su pošiljaoci enkodirali.⁴⁹ Između pošiljaoca i primaoca može doći do neslaganja u pogledu „pravog“ ili najadekvatnijeg značenja poruke, ali i u pogledu nizova mogućih njenih značenja. Zbog toga primalac poruke, a i opće pravne norme, redovito, barem jednim manjim dijelom, sam konstruira značenje poruke.⁵⁰

U pravnoj komunikaciji svi se kodovi međusobno prožimaju, ali je ipak posebna uloga *normativnopravnog koda* ili sistema općih pravnih normi i pravnih principa. Može se nazvati *nad-kod*. On pokriva i čini prinudnum mnoge elemente ostalih kodova. Od tih kodova nužno polaze odašiljači pravnih poruka (kodiranjem) i primaoci pravnih poruka (dekodiranjem) u pravnom procesu komuniciranja putem pravnih akata i s obzirom na odnose-ponašanja koji su predmet komunikacije.⁵¹

Drugi izvor značenja čine *spoznaja strukture i funkcioniranje objekata* na koje se pravne poruke referiraju – ljudsko ponašanje, te materijalni i duhovni predmeti tih odnosa, što predstavlja objektivno tumačenje kao drugu fazu toka tumačenja. Zbog stalnih promjena u društvenim odnosima, u ljudskim sposobnostima, potrebama i interesima, pošiljaoci i primaoci pravnih poruka moraju obnavljati svoja označiteljska iskustva.⁵²

Treći izvor značenja u pravu jesu konkretne *situacije pošiljalaca i primalaca*. Te situacije su, ističe Visković, najdinamičniji i jedini stvaralački izvor značenja u pravu. Iako se donošenje i tumačenje obavljaju uvijek u više ili manje „prinudnim strukturama“ kodova i objekata, nesumnivo je da situacijski konteksti prerađuju sva moguća značenja iz kodova i spoznaje objekata da bi ih oformili kao aktualna značenja. Stvaralačka uloga subjektivnih situacija pobija legalističku ideologiju o tumaču kao mehaničkom primjenjivaču općih pravnih normi.⁵³

Koje su *osnovne metode tumačenja* i kakva je veza između osnovnih metoda tumačenja i kodova? Uobičajene metode tumačenja ili postupci kojima se određuju moguća i za konkretne slučajeve „najpogodnija“ značenja pravnih normi i drugih pravnih poruka. To su, prije svega: 1) leksičko-gramatička, 2) logička, 3) sistematska, 4) historijska i 5) teleološka metoda.⁵⁴ Svaka od spomenutih metoda upućuje na istraživanje značenja pretežno u jednom od osnovnih izvora značenja: leksičko-gramatička metoda upućuje na jezični kod, logička metoda upućuje na logički kod, sistematska metoda upućuje na normativnopravni kod,

⁴⁸ Loc. cit. (*Tumačenje u pravu*).

⁴⁹ Ibid., str. 1006.

⁵⁰ Ibid., str. 1007.

⁵¹ Loc. cit.

⁵² Ibid., str. 1008.

⁵³ Ibid., str. 1010.

⁵⁴ Ibid., str. 1011.

historijska metoda upućuje na bilo koji kod, ali uvijek preko situacije „historijskog zakonodavca“, teleološka metoda upućuje na vrijednosno-idejne kodove, na spoznaju objekta i na situaciju primaoca.⁵⁵

Kakav je odnos između pojedinih metoda tumačenja, redosljed njihove primjene i hijerarhija između njih prilikom primjene? O tome Visković podrobnije govori u članku *Teze za teoriju tumačenja u pravu*. Pojedine interpretativne metode rangiraju se na različite načine, ovisno o povijesnim okolnostima i o usvojenim doktrinama o izvorima prava i o tumačenju. Može se reći da se svaka pravna pojava razumijeva tako da se tumači pomoću *više metoda tumačenja*.⁵⁶ Upotreba pojedinih vrsta metoda tumačenja (značenjskih izvora) ne teče po jednom strogo ustaljenom i prinudnom redosljedu, niti pak tako da one slijede jedne za drugima sukcesivno, niti je nužno (osim možda za metodu jezičnog tumačenja) da neke metode uvijek prethode ostalima. *Redosljed upotrebe metoda* različit je u pojedinim interpretacijskim praksama, a pri tome pojedine metode, ne samo dopunjuju rezultate drugih, nego ni nijedna metoda za sebe nije jedno čisto sredstvo koje ne bi već unaprijed integriralo elemente do kojih dolaze druge metode.⁵⁷ Osim toga, ne postoji ni jedna nužna hijerarhija metoda tumačenja u pravu, kao što nema ni metoda koje bi bile samo određujuće ili samo određene naspram drugim metodama. Točno je, međutim, da su u najvećoj mjeri utjecajne ili *odlučujuće vrijednosno-idejna i ciljno-interesna metoda*. Ili kako Visković precizira, dok se pomoću jezične i ostalih metoda dobiva šira ili uža lepeza mogućih značenja datih pravnih pojava, pomoću vrijednosne i teleološke metode dolazi se do „najpogodnijeg“ ili tzv. „pravog“ značenja pravnih pojava koje se tumače.⁵⁸ Znači da su tumači su oni koji biraju, vrednujući i argumentirajući, posebne postupke za utvrđivanje mogućih i najadekvatnijih značenja općih pravnih normi. Naime, opće pravne norme nemaju do kraja prekonstruirana „istinska“ ili „prava“ značenja koja bi tumač morao sam „otkrivati“, pa stoga puno značenje tih normi (odredaba) konstituiraju na osnovi svih izvora značenja sami tumači. Ovi pak mogu to činiti tako da vrednuju suprotstavljene interese u normiranim odnosima.⁵⁹ Međutim, stvaralaštvo tumača u pravu uvijek je, kako ističe Visković, kontrolirano i u određenoj mjeri predvidljivo. Jedan od faktora koji dovodi do toga jest postojanje u svakom pravnom sistemu jednog niza pravila, zakonskih i običajnih o tome koje metode tumačenja treba upotrebljavati, kakav je njihov redosljed i kako se rješavaju sporovi među njima (sekundarna pravila tumačenja).⁶⁰ Prema tome, rezultati tumačenja trebali bi biti u tome da se otklone nejasnoće i višeznačnosti pravnih akata utvrđivanjem njihovih pravih

⁵⁵ Ibid., str. 1012. O osnovnim metodama tumačenja u pravu koje čini obraćanje primalaca i tvorca pravnih poruka na glavne vrste značenjskih izvora vidi i u: *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit., str. 89.

⁵⁶ N. Visković, *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit., str. 88.

⁵⁷ Ibid., str. 89.

⁵⁸ Ibid., str. 90.

⁵⁹ N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 164., 165.

⁶⁰ N. Visković, *Tumačenje u pravu*, cit., str. 1013.

ili najpovoljnijih značenja u stanovitom društvenom kontekstu. Visković ističe, kako tumač može na dva načina doći do pravog značenja pravnih akata: ili će se poći od namjere tvorca akta ili će se aktima dati ono značenje koje sam tumač smatra najispravnijim. U prvom slučaju se do pravog značenja akta dogmatskom metodom, a u drugom slučaju tumač konstruira pravo značenje akta pomoću aksiološke i sociološke metode ispitivanja aktualnih društvenih okolnosti.⁶¹

Visković daje istaknuto mjesto individualnom normiranju, ističući da je interpretacija stvaralačka djelatnost i *dostvaranje prava*. Kaže da opća pravna norma nije samo tvorevina normotvorca i nije jedna završena tvorevina; budući da se može shvatiti na više načina, ona je tvorevina koju dovršavaju ili do-stvaraju njeni tumači.⁶²

Svi *postupci primjene pravne norme*, uključujući i tumačenje, koji su metodički izvedeni *imaju jedinstvenu strukturu*, tj. odvijaju se stanovitim ujednačenim i prinudnim redoslijedom. Prema Viskoviću, taj redoslijed kod tumačenja normativnih pravnih akata ide od uočavanja nejasnoća i/ili višeznačnosti pravnih odredaba, upotrebe pravila tumačenja na odredbe i pravne radnje iz pravnog odnosa, opredjeljenja za jedno „pravo“ značenje pravnih odredaba, odnosno pravnih radnji, eventualnog proglašavanja pravnih odredbi neodgovarajućim za određeni pravni odnos (pravne praznine) ili vrijednosno neadekvatnih (aksiološke praznine), do obrazlaganja ili argumentiranja odluke o „pravom“ značenju pravnih odredaba i pravnih radnji za određeni pravni odnos.⁶³

III.

Može se reći da je u pravu, više nego u mnogim drugim oblastima društvenog djelovanja, znatno veća *važnost jezika*. To Visković argumentira na način, što ističe da je „pravo zaista znatnim dijelom sastavljeno od jezičnih radnji, koje pored toga što su i same specifične i složene, imaju i vrlo važne društvene posljedice – jer proizvode pravne obveze, pravna ovlaštenja, pravne delikte i pravne sankcije.“⁶⁴ Zbog te važnosti jezika u pravu, Visković ga analizira i na način da daje jedan teorijsko-praktički niz postavki o njegovim svojstvima, sastavu i funkcijama. _

Po Viskovićevom mišljenju, jedan od najtežih propusta ispitivanja jezika prava jest *nerazlikovanje između pravne norme i pravne odredbe*. Razlike između pravne norme i pravne odredbe pokazuju se adekvatno na četverodijelnoj strukturi opće pravne norme, koju je izložio C. Cossio,⁶⁵ a Visković je popularizirao

⁶¹ N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 378., 379.

⁶² N. Visković, *Teorija države i prava* (2001.), cit. str. 242. Vidi i N. Visković, *Teze za teoriju tumačenja u pravu*, cit., str. 87.

⁶³ N. Visković, *O tumačenju pravnih akata*, cit., str. 378. Vidi i u: *Teorija države i prava* (1981.), cit., str. 238.

⁶⁴ N. Visković, *O jeziku prava* (Pravni vjesnik, Osijek), cit., str. 323. Na važnost jezika kao jednog od kodova u pravnoj komunikaciji, već je ukazano - supra, toč. II., odl. dvadeset peti.

⁶⁵ C. Cossio, *La teoria egologica del derecho*, Abeledo-Perot, Buenos Aires, 1964., str. 329. i d.

u hrvatskoj pravnoj teoriji, ⁶⁶ te glasi: ako H treba T, ili ako D (ne-T) treba S. Dakle, H (hipoteza), T (traženje), D (određenje delikta) i S (sankcija) su dijelovi (elementi) pravne norme. Pravne norme se rijetko iskazuju pomoću svih elemenata - one se izražavaju pravnim odredbama. Pravna odredba je iskaz, sastavljen od jedne ili više rečenica, koji izražavaju cjelovitu normu ili pojedine djelove norme i čini relativno samostalnu značenjsku jedinicu neke normativne jezične radnje, odnosno pravnog akta. U općim pravnim aktima odredbe se označavaju brojevima ili slovima, a nazivaju se član, paragraf ili stav, a dijelovi odredbe (niže jedinice akta) točke i alineje. Dakle, dok su pravne odredbe rečenice kojima se pravne norme iskazuju, dotle je pravna norma jedna zahtijevajuća misao. Tumače se pravne odredbe, a ne pravne norme. ⁶⁷

Osim toga, izložena četverodijelna struktura ima značenje time što kopulom „ili“ izražava ontološku slobodu koju daje svaka norma, a to je da se obveza izvrši ili ne izvrši. ⁶⁸ *Sloboda* kao vrijednost, jedna je od bitnih komponenti, od koje polazi ili na kojoj se temelje integralne teorije, odnosno kulturalistički pristup, ⁶⁹ a zajedno s drugim pravnim vrijednostima ima veliku ulogu u tumačenju, prvenstveno ciljnom tumačenju, jer se cilj odredbe shvaća kao vrijednost koja se odredbom želi zaštititi ili ostvariti.

U knjizi *Jezik prava* Visković pravi, do tada u našoj pravnoj teoriji, jedinstveno razlikovanje *slojeva jezika prava*, te ističe da je jezik prava, s obzirom na osnovne elemente jezične djelatnosti, a to znači fonetske, morfološke, leksičko-semantičke, sintatičke i pragmatske, podsistem jednog općeg ili narodnog jezika od kojeg prima najveći dio svojih formalnih i značenjskih obilježja. Ali, on je također i jedan specijalni i tehnički sociolekt, koji se razlikuje od općeg jezika i drugih jezičnih podsistema. ⁷⁰

Razlikuje četiri sloja izraza i značenja u jeziku prava. Prvi sloj čine *neizmjenjeni elementi općeg jezika*. Oni elementi kojima se označavaju odnosi bitni za egzistenciju određenog društvenog sistema i konfliktni interesi (npr. „osoba“, „stvari“, „novac“) upotrebljavaju se češće od onih koji ne označavaju tako bitne društvene odnose. ⁷¹

Drugi sloj jezika prava čine *izmijenjeni elementi općeg jezika*, tj. mješoviti narodno stručni izrazi i značenja. To su izrazi i značenja iz općeg jezika koji

⁶⁶ N. Visković, *Jezik prava*, cit., str. 53.

⁶⁷ Ibid., str. 71 i d.

⁶⁸ N. Visković, *Jezik prava*, cit., str. 54.

⁶⁹ Cossio slobodu shvaća na način da ako je svako ponašanje pravno ponašanje i ako se svako takvo ponašanje pokazuje ili kao dopušteno ili kao nedopušteno, onda proizlazi s obzirom na slobodu ili bezbroj mogućnosti ponašanja: prvo, da se normama može izraziti dopuštenost ili nedopuštenost samo ograničenog broja mogućnosti ponašanja i drugo, da sve one bezbrojne mogućnosti ponašanja koje nisu normativno zabranjene jesu pravno dopuštene nužnošću same egzistencije. Taj aksiom slobode nije logičke, već ontološke, egzistencijalne prirode (N. Visković, *Neke misli u odnosu na filozofiju prava Carla Cossia*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, V/1967., str. 140).

⁷⁰ N. Visković, *Jezik prava*, cit., str. 25., 26.

⁷¹ Loc. cit.

se transformiraju – proširuju ili sužuju putem normativnih definicija, pravničke prakse ili pravne znanosti, a zbog potrebe pravnog poretka da imenuje vlastitu tehniku i da postigne veću pojmovnu preciznost u označavanju pravnih odnosa. To su npr. izrazi „zakon“, „vlasništvo“, „stan“.⁷²

Treći sloj čine čisto *stručni pravni izrazi i značenja* (pravni termini) koje pravници proizvode i definiraju radi nekih funkcija u pravnom komuniciranju koje ne mogu na pogodan način nositi ni neizmijenjeni ni izmijenjeni elementi općeg jezika. Takvi su izrazi npr. „pravni lijekovi“, „djelatna sposobnost“, „mirovanje zastare“. Drugi sloj jezika prava, zajedno s trećim naziva se *pravnički jezik*.⁷³ Pravnički jezik je nesumnjivo jezgra pravnog diskursa i glavni nosilac značenja i funkcija pravnog jezika, pa je stoga opravdano privilegirani predmet lingvističkih ispitivanja prava. Stvaraju ga, sistematiziraju, uče i upotrebljavaju pravnici kao zasebna sociolingvistička skupina. Jedan od glavnih zadataka jurističkog obrazovanja jest svladavanje ovog dijela jezika prava ili stjecanje jezične pravne kompetencije – čemu odgovara i stjecanje sposobnosti da se ovaj jezik upotrebljava u posebnim juridičko-procesnim formama.⁷⁴

Četvrti sloj jezika prava čine *neppravnički stručni termini i značenja*. To su politički, ekonomski, urbanistički, medicinski i drugi tehnički termini i značenja koje pravni sistem prihvaća („platni bilans, „kamate“, nazivi građevinskih postupaka itd.).⁷⁵

Visković skreće pažnju na *četiri razine diskursa u pravu*: govor zakonodavca – najviši normativni pravni metagovor, govor pravne prakse – konkretno-normativni pravni govor, govor pravne znanosti – najviši spoznajni pravni metagovor; pravno relevantan govor građana – kritički-vrijednosni pravni metagovor.⁷⁶

U kakvom su odnosu *jezik prava i pravni govor*. Pod jezikom prava podrazumijeva jedan znakovni sistem kojeg čine svi općevažeći znaci i semantička, sintaktička i pragmatska pravila njihove upotrebe, kojima se vodi pravna komunikacija.⁷⁷ Konkretna primjena elemenata sistema jezika prava odvija se u jezičnim pravnim radnjama ili pravnom govoru, a rezultat su pravne poruke. Pisani oblici u kojima se izražavaju jezične pravne radnje jesu pravni akti.⁷⁸

Govoreći o sintaksi jezika prava, Visković ističe bitnu osobinu pravničkog govora – prevlast tzv. *linearnog teksta*, tj. čvrstu zavisnost kasnijih rečenica od prethodnih. Razloge za linearnost autor nalazi u osobinama normativnopravnog koda: stroga hijerarhija makro-relacija normi u pravnom sistemu i stroge semantičke i logičke mikro-relacije sastavnih dijelova pravne norme. Svojevremeno

⁷² N. Visković, *Jezik prava*, cit., str. 27.

⁷³ Ibid., str. 29.

⁷⁴ Loc. cit.

⁷⁵ N. Visković, *Jezik prava*, cit. str. 31., 32.

⁷⁶ Ibid., str. 40.

⁷⁷ Ibid., str. 45.

⁷⁸ N. Visković, *Jezik prava*, cit., str. 46. Vidi I u: *O jeziku prava* (Pravni vjesnik, Osijek), cit., str.326.

linearnosti komplementarno je svojstvo *fragmentarnosti* pravnog govora: tekst je razbijen u odvojene rečenice ili skupove rečenica od kojih svaka čini relativno samostalnu značenjsku jedinicu koja se strogo logički i smisaono povezuje sa susjednim značenjskim jedinicama bez narativnih prijelaza i konotacija.⁷⁹

Da bi se pravne poruke što lakše primale, razumijevale i pamtile od strane njihovih primalaca moraju istovremeno ispunjavati dva uvjeta: da su *ekonomične i redundatne*. Jezična ekonomičnost traži sažimanje rečenica, skraćivanje govora uslijed poznavanja konteksta, izbjegavanje i specijaliziranje sinonima, skraćivanje sintagmi, isključivanje riječi uslijed društvenih promjena, trajnost važenja poruke itd.⁸⁰ Ukazuje na nepoštivanje tih pravilnosti u svjetskoj i domaćoj normativnoj pravnoj tehnici.⁸¹ Zahtjev redundantnosti jezika znači da poruka mora sadržavati elemente koji su primaocu poznati i koji mu olakšavaju prijem i razumijevanje poruke. Zbog toga, pravna poruka treba imati izvjesan višak razumljivih i ponovljenih izraza, te mora primaocu dati izvjesno vrijeme za upoznavanje prije nego što počne djelovati.⁸²

Temeljnim svojstvom jezika prava i cjelokupnog pravnog poretka smatra visoku mjeru *formaliziranosti*, a to znači normativne određenosti, prinudnosti, sužavanje slobode jezičnog djelovanja u pravu.⁸³ Formalizacija prava jest aspekt racionalizacije prava. Formalizacija jezika prava stvara pak osobitosti pravničkog stila (najizrazitije u normativnoj pravnoj djelatnosti, a manje u advokatskoj djelatnosti). Nalazi da se među *osnovne osobine pravničkog stila* može ubrojiti: bezlično izražavanje, neemotivnost, neekspresivnost, reduciranost, jednoličnost i repetativnost jezičnog izražavanja, svečanost mnogih jezičnih pravnih radnji i akata, itd.⁸⁴

Dvje *osnovnim funkcijama jezika prava*, Visković smatra – deskriptivnu (konstativnu), koja se sastoji od opisivanja i objašnjavanja pravno relevantnih činjenica i preskriptivnu, koja se sastoji od traženja ili zahtijevanja ljudskih ponašanja. Upozorava na zapostavljanje uloge indikativnih stavova i iskaza u jeziku prava, kao i na okolnost što se indikativni i preskriptivni stavovi isprepliću, te na bavljenje jednom vrstom preskriptivnih stavova – pravnim normama, a zapostavljanje drugih.⁸⁵

⁷⁹ N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 84. Objavljeno i u: N. Visković, *O jeziku prava* (Pravnik, Ljubljana), cit., str. 199.-203.

⁸⁰ N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 92.

⁸¹ O povredama zahtjeva ekonomičnosti i redundantnosti u bivšim jugoslavenskim zakonima – Zakonu o udruženom radu i Zakonu o obveznim odnosima vidi u članku N. Visković/D. Grubišić-Čabo/Z. Vukićević, *Zakon o udruženom radu na popravnom ispitu iz jezika*, cit., str. 639.-642.

⁸² N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 100. O ekonomičnosti i redundantnosti jezika prava vidi i u: *O jeziku prava*, (Pravnik, Ljubljana), 3-4/1988.; str. 203.-209.

⁸³ N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 102.; N. Visković, *O jeziku prava* (Pravni vjesnik, Osijek), cit., str. 328.; *O jeziku prava*, (Pravnik, Ljubljana), cit., str. 209.-214.

⁸⁴ N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 109.; N. Visković, *O jeziku prava* (Pravni vjesnik, Osijek), cit., str. 328., 329.

⁸⁵ N. Visković, *O jeziku prava* (Pravni vjesnik, Osijek), cit., str. 329., 330.; N. Visković, *Jezič prava*, cit., str. 118.

Visković se bavi i drugim *obilježjima jezika prava*, npr. definicijama u pravu, osnovnim i izvedenim normativnim pojmovima, određenim i neodređenim normativnim pojmovima, normativnim kvalifikacijama i njihovim modalitetima, ideološkim funkcijama jezika prava, njegovom tajnovitošću i dr.

Jezik prava u cjelini ima svoje funkcije, od kojih su, kako smo rekli, najvažnije deskriptivna i preskriptivna funkcija, ali i elementi općeg-svakodnevnog i stručno-pravničkog jezika imaju neke svoje *posebne zadatke u pravu*. Pravnički jezik osigurava *jezičnu stručnost, jednoznačnost i prinudljivost*, s ciljem da unese viši stupanj jednoobraznosti, izvjesnosti, kontrolabilnosti i ekonomičnosti u neke tipove pravnih odnosa gdje su takve vrijednosti nužne (npr. proceduralni odnosi, izrazito konfliktni odnosi). Opći-svakodnevni jezik nosi drugu skupinu vrijednosti – *dostupnost, višeznačnost i slobodu* – koji omogućuju samo okvirnu regulaciju onih društvenih odnosa koji se ne mogu do kraja predvidjeti ili razvoj kojih nije poželjno sputavati preciznim normativnim odredbama, a u cilju da jezik pravne regulacije, što traži društveni život, bude što razumljiviji i značenjski elastičan.⁸⁶

IV.

U knjizi *Država i pravo* (1995.), Visković u pravno tumačenje uvodi problematiku argumentacije. Prigovara tradicionalnoj znanosti što je interpretativna pravila okupila pod nazivom metoda tumačenja.⁸⁷ Ističe da tradicionalno razvrstavanje pravila tumačenja, najviše zbog brzog razvoja istraživanja teorije argumentacije, ne izražava stvarnu raznovrsnost postojećih pravila pravnog tumačenja. Prigovara nazivu „metode“ jer kako kaže, stvara privid o tome da je riječ o jedino mogućim i sigurnim pravilima za dolaženje do apsolutno istinitih značenja pravnih normi. Nadalje, ističe da su pravila tumačenja zapravo samo „argumenti ili razlozi koji nemaju prisilni karakter... koje tumači biraju, vođeni svojim interesima i ciljevima, da bi uvjerali jedni druge ili neke treće osobe, npr. zakonodavce i suce, da donesu određenu odluku.“⁸⁸

Unatoč razlozima koje daje za neopravdanost razlikovanja metoda tumačenja i argumenata, u svojim radovima koji su prethodili knjizi *Argumentacija i pravo* (1997.) zadržava tu podjelu, a u navedenoj knjizi u potpunosti je napušta, koristeći termin „argumenti.“

Često se uz argumentaciju spominje retorika. Međutim, kakav je odnos između te dvije srodne djelatnosti? Taj odnos objašnjava Visković smatrajući argumentaciju dijelom retoričke djelatnosti u kojoj subjekti iznose razloge (argumente) za opravdanje svojih stavova i za pobijanje stavova drugih subjekata u spornim pitanjima.⁸⁹ Pored vještine argumentacije (umijeća mišljenja), retorika

⁸⁶ N. Visković, *O jeziku prava* (Pravni vjesnik, Osijek), cit., str. 324.

⁸⁷ N. Visković, *Teorija države i prava* (2001.), cit., str. 233.

⁸⁸ Loc. cit. Tako i M. Pavčnik, *Argumentacija v pravu*, 2. dop. izd., Cankarjeva založba, Ljubljana, 2004., str. 69.

⁸⁹ N. Visković, *Argumentacija i pravo*, cit., str. 6.

sadrži i vještinu govorništva (umjetnost izražavanja) - kao sposobnost utjecanja raznim načinima govora na mogućnosti primanja argumenata i na osjećaje osoba koje slušaju argumente.⁹⁰ Shodno svom komunikacijskom pristupu pravu Visković i retoriku (zajedno s argumentacijom) smatra „jednim od vidova mnogo šireg procesa komunikacije, tj. djelatnosti odašiljanja i primanja poruka radi obavještavanja i utjecanja među pojedincima i među društvenim skupinama.“⁹¹

Kakva je veza između *tumačenja i argumentacije*? Tumačenje je djelatnost kojom primaoci kulturnih pojava-poruka razumijevaju te poruke određujući njihova značenja. Tumačenje je za kulturne pojave nužna i konstitutivna djelatnost: budući da su te pojave uvijek višeznačne, sporne i nedovršene, i upravo zbog toga tim pojavama značenja ne pridaju samo njihovi početni tvorci nego i osobe koje ih primaju i tumačeći ih dostvaruju. Naime, koja će značenja neka poruka dobiti u određenoj situaciji, to uvelike, ističe Visković, ovisi o vrijednostima i interesima koje ona izaziva među primaocima. A vrijednosti i interesi, redovito suprotstavljeni u intersubjektivnim odnosima, izražavaju se putem argumenata u retoričkoj komunikaciji. Tako argumenti postaju glavna sredstva tumačenja ili pridavanja značenja kulturnim pojavama-porukama.⁹² Naziva argumente toposima smatrajući ove tipičnim izvorima ili temeljima iz kojih se dobijaju argumenti.

Visković naročito inzistira na *primjeni postignutih teorijskih znanja o pravnoj argumentaciji na ispitivanje zakonodavne i sudske prakse* – govora političara, sudaca, tužitelja, odvjetnika i drugih subjekata pravnog odlučivanja, s ciljem spoznaje koje argumente, kako i koliko upotrebljavaju u svojim odlukama.⁹³ Knjiga *Argumentacija i pravo* (1997.), u kojoj analizira argumente je interpretacijska shema za to.

Ukazuje da su *argumenti ilili toposi vrlo brojni*. Posebno ukazuje na ulogu vrijednosnih načela, npr. toposi zakonitosti, mira, slobode, istine. Jedno od središnjih mjesta njegove teorije tumačenja je da subjekti kada odlučuju – vrednuju: ne samo kod ciljnog tumačenja, već i kod upotreba ostalih argumenata, jer po njegovom mišljenju nema čisto logičkih argumenata (*a contrario, a fortiori*), koji bi se mogli primijeniti bez vrednovanja.

U pogledu mogućnosti *popisivanja i klasificiranja argumenata*, Visković dolazi do tri zaključka: prvo, nemoguće je iscrpno popisati sve argumente, budući da u društvenim odnosima ima bezbroj spornih pitanja i bezbroj vrijednosnih i interesnih stavova o njima, a onda i beskrajno mnogo razloga za i protiv tih stavova; drugo, nema konačnih argumenata, tj. takvih koji bi zatvarali raspravu o bilo kojem spornom pitanju i na koje ne bi moglo biti protuargumenata; treće, nema argumenata, ili ih je malo koji su obvezatni za sve subjekte u nekom spornom pitanju.⁹⁴

⁹⁰ Ibid., str.9.

⁹¹ Ibid., str. 12.

⁹² N. Visković, *Argumentacija i pravo*, cit., str. 21.

⁹³ Ibid., str. 94.

⁹⁴ N. Visković, *Argumentacija i pravo*, cit., str. 50.

Je li moguće hijerarhijski rangirati sve pravne topose (i topose uopće) i pravne argumente (i argumente uopće)? Visković drži da je potpuna sistematizacija topike praktički neizvodljiva – jer je protivna njenoj bitnoj osobini *ars inventoriae* da stalno stvara nove i mijenja odnose između postojećih toposa.⁹⁵ Smatra, da bi ipak bilo moguće sastaviti jednu labavu i gipku sistematizaciju, u kojoj bi mogli smatrati za pravno argumentiranje najvišim, neizbježnim i najuvjerljivijim toposima, sva pravna vrijednosna načela i interesno-ciljni topos kao izraz i sredstvo vrijednosnih načela.⁹⁶

VISKOVIC' S THEORY OF INTERPRETATION

Nikola Visković is one of the most eminent legal theorists of Croatia and former Yugoslavia. He is the most famous by his synthetic theory of law, which try to explain legal phenomenon by investigating three dimensions – social relationship, values and legal norms. Important part of his work is concerning by legal interpretation. There is several conection between legal interpretation and synthetic theory of law. It is the attitude of legal culturalism, as the part of synthetic thought, that object of interpretation is every relevant legal behaviour, not only legal norms, as traditional normativistic thought thinks. The main thesis of Visković theory of interpretation are: the basic function of interpretation is to find many meanings of legal act which is not clear or have several meanings, and to choose adequate meaning; all legal subjects which have intelectual capacity to understand, that is, construct or reconstruct meaning of legal acts, interpret that; the law is process of interhuman behaviour, and the interpretation is on of the last acts in that process; every legal phenomenon is interpreted by the several methods; value-theological method finds the most adequated meaning of legal phenomenon.

Key words: *interpretation of law, argumentation, language of law, synthetic theory*

⁹⁵ Ibid., str. 83.

⁹⁶ Ibid., str. 84.